

Finsta qvarn

Anders Brynielsson
2012-07-31

Det har funnits kvarn/ar i Finstaån vid Björkarns utlopp under mycket lång tid, kanske ända sedan 1300-talet. De omnämns år 1628 i Sjuhundra härads dombok. Nils Sundelius har tolkat och kommenterat Sjuhundra härads domböcker för åren 1601-1651 resp 1660-1670.

Uppgifter angående sjösänkningen utgörs av protokollsutdrag från Lantmäteriets historiska kartor, akt [01-RIM-68](#), vattenåtgärd 1887.

Ur Sjuhundra härads dombok

1668-05-28

Blev av sagt att mjölnaren vid Finsta inte skall dämna upp vattnet på överlaga tid, varigenom ängarna ofta liksom en del byar blir illa medfarna, detta vid laga plikt och skadans ersättning, som härav kan förorsakas. Dito blev resolverat att olaga värkar (fiskeredskap) i ån skall avskaffas, så att vattnet får så mycket friare gång.

1668-10-12

Kärade bokhållaren Johan Holm på fru Anna Cruus' vägnar efter uppvisad fullmakt till befallningsman Johan Bengtsson om en våldsverkan, som han skulle förövat vid Finsta kvarn. Johan Bengtsson tillstod att han huggit upp dammen med yxa vid slättertiden, men sade sig haft befallning att hugga ner dammen; eljes invände Johan Bengtsson att Kundby ägor skadas genom uppdämning vid nämnda kvarn.

Resolution: Eftersom tidigare är av sagt att man inte skall dämna genom värkarna och 1) ?, och 2) de borde ha rättat till själva, varför Johan Bengtsson endast skall betala omkostnaden på dammens uppbyggande, och blir för övrigt vid tidigare av sagt resolution i protokoll.

Detta torde inte ha varit den enda gången under århundradenas lopp som dämningen vid Finsta skapat förtvivlan och ilska bland bönderna i Kundby och Rimbo.

Qvarngården i Finsta år 1753

Under 1800-talet ökade folkmängden snabbt i Sverige. För att kunna föda den växande befolkningen måste den odlingsbara marken utökas. Detta skedde genom sänkning av vattennivåerna i ett stort antal sjöar. Åtgärderna finansierades med statsbidrag.

I Rimbo och Skederids socknar företogs bl a ett sjösänkingsföretag, som omfattade Björkarn, Kundbysjön och Långsjön. Sänkningen åstadkoms genom att dammen vid Finsta qvarn revs och att ett strömfall i anslutning till dammen schaktades bort.

Sänkningen initierades av en fullmakt som lämnades till H J Hamilton undertecknad av ett 20-tal berörda jordegare.

Fullmakt till Öfverste Herr Grefve H.J. Hamilton

1885-10-28

Undertecknade jordegare hvilka lida svårt ?? ?? ? våre egor genom det höga vattenståndet i Kundbysjön hvilket vållas af dämning vid Finsta qvarn, befullmäktigar härmed Öfversten m. m. Herr Grefve H. J Hamilton att å våre vägnar söka och i händelse av bifall lyfta statslån till berörda vattendrags uppdikning och Finsta vattenfalls inlösande hvarjemte Herr Grefven, ifall statslån erhålles, befullmäktigas att med vederbörande egare af berört vattenfall uppgöra Kontrakt om detsammas inlösande till pris af högst 45,000 Kronor; åtnöjande(?) oss med Ombudets lagliga åtgärder.

Förening

1886-02-20

Förening, ingången under sammanträde angående torrläggning af öfversvämmade marker, belägne å egorna till hemmanen och byarne Kundby, Håsta, Tomta, Wallby, Lista, Finnby, Rilanda, Norrby, Finnsta m. fl. inom Rimbo och Skederid socknar af Stockholms län, genom sänkning af sjöarne Björken, Kundbysjön m. fl. samt uttrifvning af qvarndammen vid Finnsta år 1886.

Emedan undertecknade qvarnegare samt delegare i vattenskadade marker, tillhörande hemmanen och byarne Tomta, Wiby, Håsta, Wallby, Kundby, Lista, Korsängen, Adamsberg, Bergby, Söderby, Finnby, Rilanda, Norrbylund, Norrby, Finnsta, Björkboda, Björkholmen, Wallby och Töfva lite i Rimbo och Skederid socknar i Sjundra Härad af Stockholms län är jemlikt föreskrifter i dikningslagen följande förening ingången:

Rimbo den 20 februari 1886.

H. Hamilton
 egare af Tomta, Wiby, Håsta
 och Wallby.
 Hans Janne Sjöström
 egare till m. m. Kundby

Adolf Berne
 ägare af 1/2 del af mantal
 Kungälv
 P. G. Andersson ett mantal
 Kundby

M. G. Jansson i Kumby 1 1/2 mil
 C. P. Mattsson egen till 1/2 mil
 Th. Alsson egen till 1/2 mil
 J. G. Jansson egen till 1/2 mil
 Joh. Mattsson egen till 1/2 mil
 Carl Erik Anderson egen till 1/2 mil
 Erik Engström egen till 1/2 mil
 Anders Eriksson egen till 1/2 mil
 J. G. Jansson egen till 1/2 mil
 C. A. Mattsson egen till 1/2 mil
 M. E. Mattsson egen till 1/2 mil
 J. G. Jansson egen till 1/2 mil
 C. A. Mattsson egen till 1/2 mil
 M. E. Mattsson egen till 1/2 mil
 J. G. Jansson egen till 1/2 mil
 C. A. Mattsson egen till 1/2 mil
 M. E. Mattsson egen till 1/2 mil

Att jordegarna i vår närvaro gjort denna förening och egenhändigt undertecknat sina namn, intygar

På Embetets vägnar

Anders Jansson, P. Persson
 J. G. Jansson
 C. A. Mattsson

Besigtning- och Värderingsinstrument öfver qvarnverk och dambyggnad vid Finsta 1886-07-06

Dambyggnaden

Dambyggnaden, som äfven utgör körbro över Finstaån är belägen 34,4 meter ofvanför qvarnhuset och utgöres af dels tvenne murade landfästen och en murad pelare, hvarigenom tvenne öppningar bildas om respektive 2,4 och 4,8 meter, med deröfver anlagd körbro, 6

meter bred, och dels af 6 stycken ofvan om bron anbringade pådragningsluckor, nemligen tvenne i det mindre och 4 i det större brospannet. Dessa luckor hafva en sammanlagd bredd af 5,3 meter och fullt uppdragna en höjd af 1,08 meter. Grundstocken är belägen på lika höjd över botten af tvenne derifrån utlöpande vattenrännor hvaraf den norra är 2,08 meter bred och har först begagnats till det gamla nu förfallna qvarnverkets drifvande och den södra, hållande en bredd af 3,86 meter framleder vattnet till nuvarande qvarnverk.

Dessa rännor hålla i längd mellan qvarnhusets vägg och damluckorna 33,3 meter. Den förstnämnda rännan är helt och hållet förfallen och obrukbar, den senare deremot befinnes i brukbart, ehuru ej godt skick och är sammansatt af bottenreglar och s. k. rännband samt af 2 tums plank. Den varierar i bredd mellan 3,86 meter vid dambyggnaden och 3,56 meter vid qvarnen samt är öfverallt 1,04 meter djup. På södra sidan om denna qvarnränna och ett par meter nedom körbron finns en gammal och förfallen ränna hörande till en likaledes förfallen nu obrukbar såg med flerdubbel ram. Watten för detta verks drifvande har insläppts från qvarnrännan genom en derpå anbringad sidolucka.

Qvarnhuset

Qvarnhuset med gångande verk utgöres dels af ett hus i tvenne våningar utom vind, oppfört af stolpar, reglar och bräder under tak af spån; grunden utgöres af granitmurar; på norra gaflen finnes en körbro med ett en våning högt landfäste af sten (*vid f.d. Åstugan?*). Qvarnhuset, som är 19 meter långt, 11,6 meter brett och 8,6 meter högt till takfoten befinnes i mycket godt skick; Och dels af följande verk och inrättningar nemligen: ett större dubbelskofladt vattenhjul af trä i någorlunda godt skick, som medelst axlar och kugghjulsutvexlingar drifver tvenne par sammäldstenar; Tvenne turbiner af järn med tillhörande axlar och utvexlingar, som drifva ett par sammäldesstenar och ett par s. k. stålstenar samt ett helgryns och ett krossgrynsvek. Tvenne siktar tillhörande qvarnverket, hvilka drifvas af transmissioner gemensamt med dem.

Byggnaderna till höger är de omtalade kvarnhusen. Bilden är tagen från Grusåsen i riktning mot kyrkan år 1904. ATA (antikvarisk-topografiska arkivet).

Utlåtande

1887-03-03

Vid östra änden af sjön Björken och vid sjöns utflöde i Finstaån äro Finsta qvarnverk och dambyggnad belägna. Vidare gifva undersökningarna vid handen att affallet från Långsjön, den öfverst belägna af de ifrågavarande sjöarna, och till Kundbysjön, utgörande i längd 1410 meter, var 0.25 meter och emellan den sistnämnda sjön och Björken, omfattande en längd af

2950 meter, der, 0.65 meter samt från sjön Björken till Finsta Qvarndam 0.05 meter på en längdsträckning af 230 meter, men att en vattenuppdämning eger rum vid nämnda qvarndam af 0.90 meters höjd, hvarigenom hela det under lågvattenstånd befintliga fallet ända till Långsjön går helt och hållet förlorat och en öfversvämning åvägabringas, som sträcker sina verkningar ända till Långsjöns stränder och fördränker samt förvandlar till en sjö hela det mellanliggande, flera hundra tunnland omfattande området. **Strax nedanför Finsta qvarndam finnes ett fall af 2.7 meters höjd**, hvilket anses fullt tillräcklig att sänka vattenytorna i sjöarna till det djup, som erfordras för de öfversvämmade markernas torrläggning och tillgodogivande till odling. Men för att det afsedda målet skall vinnas måste ej blott dambyggnad och qvarnverken vid Finsta alldeles utrifvas och der befintliga strömfall bortgräfvast, utan även en grundlig upprensning af de vattendrag, som förena sjöarna och genomrinna det vattenskadade området, företagas.

Beträffande i första hand qvarnverkens utrifvning har, för att underlätta företagens utförande och minska köpeskillingens belopp, särskild öfverenskommelse blifvit med qvarnegarna träffad att med fortfarande bibehållande af qvarnbyggnaderna afstå strömfallet mot en köpeskillning af 45.000 kronor. Då denna öfverenskommelse likväl icke blifvit af alla jordegarna godkänd, hafva synemännen företagit sådan besigtning och värdering af qvarnverken, som lagen om dikning och annan afledning af vatten föreskrifver, dervid Byggmästaren Z. Larsson på särskildt förordnande af Kongl Majt Befattningshafvande biträdt och har af denna värdering, som finns närmare angifven i det upprättade besigtning- och värderingsinstrumentet, framgått af den öfverenskomna summan icke uppgår till de belopp, som lagen medgifver, hvarför synemännen finna skäligt att fastställa 45000 kronor såsom lösen för strömfall och dambyggnad vid Finsta.

Hvad deremot afloppskanalernas upptagning angår, har undersökningarna visat att sjön Björkens nederbördsområde omfattar en vidd af 169 quadrat kilometer, att nederbörden under månaderna December – April utgöra under normala förhållanden 0.102 meter, hvaraf dock 15 procent torde kunna antagas genom afdunstning och borttrinning försvinna, samt att vårfloden vanligast inom veckor försiggår under April månad eller 3 veckor en tid af 30 dygn, hvadan den vattenmassa, som kanske har att under vårflod afleda utgör 5.7 kubikmeter i sekunden.

Genom den sålunda föreslagna vattenafledningen och afdikningen kommer en vidd af 261 hektar 90.6 ar eller 530 tunnland 17.5 kappland vattenskadade marker att torrläggas och förbättras. Af dessa utgöras 228 hektar 9.3 ar af kärrängar och öfversvämmade odlingsmarker; 22 hektar 84.7 ar af låglänt belägna och vattenskadade åkrar samt 10 hektar 96.6 ar af sjöbotten, som blifva torrlagda och gräsbärande.

Enligt gjorda beräkningar uppgår kostnaden för vattenafledningen, i hvilken äfven ingår lösen för dambyggnad och strömfall vid Finsta qvarnar till 88.500 kronor, hvilket gör cirka 338 kronor per hektar af den torrlagda marken, en summa som visserligen är ganska hög och ej obetydligt överstiger den af synemännen uppskattade jordförbättringen, som genom företaget vinnes, men som likväl icke bör inverka hämmande på arbetets utförande, hvilket nästan anses nödvändigt för en jordbrukarbefolknings existens inom orten, hvilken i öfrigt genom sin gynsamma belägenhet i närheten af lifligt trafikerade jernvägar och invid en i stark utveckling stadd jernvägsstation lofvar att intaga ett framträdande rum, såtillvida helsosamma(?) består och tillfälle till en lönande jordbruksnäring kan beredas, hvilket inte är möjligt så länge som ortens bördigaste marker ligga fördränkta af vatten och de med möda framkallade skördarna tid efter annan förstöras genom öfversvämningar.

Synemännen hafva äfven tagit i beaktande huruvida något så beskaffat förhållande, som omförmäles i Kongl Kungörelsen den 31 December 1879, angående vissa villkor för tillstånd från det allmännas sida till vattenafdikning m:m förefinnes vid ifrågavarande företag och dervid funnit att , med undantag deraf **att vattenytorna i Långsjön, Kundbysjön och Björken kommer att sänkas 1.0 á 1.5 meter**, att Stockholm – Rimbobanan på ett ställe öfvergår avloppskanalen mellan Långsjön och Kundbysjön samt att en ny bro kommer att anläggas öfver landsvägen till Rimbo, finnes intet sådant förhållande, som uppreknas i nämnda kungörelse, ity att hvarken farled, flottbro eller led för fiskens gång förekomma i vattendragen ej heller kommer något eljest allmännyttigt ändamål att förhindras eller farlig öfvesvämning att derigenom vållas.

Körbron på dammbyggnaden ersattes senare av en stenvalvsbro i samma läge.

1950-talet

2010-talet

